

Дороніна Т.О. Питання гендерної освіти в програмах курсів підвищення кваліфікації вчителів. *Жінка в науці та освіті: минуле, сучасність, майбутнє: матер. IV Міжнар. наук.-практ. конф., м. Київ, 6–8 листопада 2008 р.* К. Пісоцький, 2008. С. 76–81.

ПИТАННЯ ГЕНДЕРНОЇ ОСВІТИ В ПРОГРАМАХ КУРСІВ ПІДВИЩЕННЯ КВАЛІФІКАЦІЇ ВЧИТЕЛІВ

Т.Дороніна

кандидат педагогічних наук, доцент

докторант Інституту вищої освіти АПН України

Шлях України до євроінтеграції обумовлює перегляд засадничих ідей вітчизняної освіти з позицій їхнього поступового вирівнювання до світових стандартів, що серед інших чинників вбачається в її демократизації та інтеграції у світовий освітній дискурс. Чи не найголовнішою та найскладнішою у цьому процесі є проблема оновлення змісту освіти на нових демократичних засадах, що вимагають дотримання загальнодемократичних принципів, до кола яких входить принцип гендерної рівності. Тому в останні роки в педагогічному середовищі широкого обговорення набуло питання запровадження гендерного компонента до освітнього процесу.

Звернення до публікацій з гендерної тематики переконує, що більшість з них присвячені питанням гендерної освіти та виховання учнівської молоді, що цілком правомірно. Оскільки саме молоде покоління призначено для життя у нових суспільних умовах, умовах розповсюдження ідей демократії (у тому числі ідей гендерної рівності) на всіх рівнях суспільства. Водночас можемо констатувати недостатню увагу науковців до проблеми залучення гендерних питань у програми курсів підвищення фахової компетенції вчителів у системі післядипломної педагогічної освіти. На наше переконання не меншої уваги потребують фахівці, які вже активно працюють в освітній галузі. Адже саме вони повинні поєднати у своїй діяльності і традиційні настанови класичної педагогіки, і свій особистий фаховий досвід, і інноваційні педагогічні теорії.

Вірогідно, чи не єдиною серйозною публікацією з цього питання можна вважати навчальний посібник «Гендерний підхід в управлінні загальноосвітніми навчальними закладами», виданий 2004 р. Центральним інститутом післядипломної педагогічної освіти. У висновках збірника читаємо наступне: «Післядипломна педагогічна освіта в Україні є постійно діючою ланкою в національній системі безперервної освіти. Вона не тільки спрямована на поглиблення, розширення і оновлення професійних знань, умінь та навичок педагогів, але й має сприяти адаптації фахівців до змін, які відбуваються у суспільстві» [1, с. 191]. «Найпріоритетнішим завданням післядипломної освіти, - підкреслює Л.М.Зламанюк (завідуюча кафедрою теорії та методики освіти Дніпропетровського обласного інституту післядипломної педагогічної освіти), - має стати сприяння розвитку професійної культури, професіоналізму педагогічного працівника, завдяки чому він зможе бути конкурентноспроможним протягом усього життя, а його професійно-педагогічна діяльність буде здатна забезпечити якісну підготовку спеціалістів для будь-якої галузі суспільного життя» [3].

Науковцями-педагогами (С.Гончаренко, Л.Губерський, М.Євтух, В.Журавський, І.Зязюн, О.Савченко, О.Сердюк та ін.) широко обговорюються нові вимоги до кваліфікаційного рівня сучасного вчителя. У статті «Сучасні цивілізаційні зміни і нові вимоги до вчителя» (Голос України, 2006) академік НАН і АПН України, президент АПН України Василь Кремень пише: «Передусім учитель має бути підготовлений до нової професійної ролі. <...> Він повинен бути людиною, яка супроводжує процес самопізнання і саморозвитку дитини, скеровує й динамізує його відповідно до конкретних сутнісних задатків кожного школяра. Наступне, до чого повинен бути готовий учитель у площині нової

професійної ролі, — це до переходу від суспільства індустріального до суспільства знань. <...> Ще одна складова у новій професійній ролі — це уміння цілісно бачити дитину і, викладаючи конкретний предмет, забезпечувати її системний розвиток, системне бачення світу, а також органічно поєднувати навчальний і виховний процес» [4].

Учитель повинен бути освіченою людиною, яка практично не зупиняється на шляху самовдосконалення, самонавчання та самовиховання. Сучасний викладач повинен володіти сукупністю знань із педагогіки та психології, основ менеджменту, використовувати традиційні та інноваційні технології. Перелік вимог до сучасного вчителя можна продовжувати досить довго. І це за умов сучасної переобтяженості та малозабезпеченості вчителя, що практично не залишають часу ані для самовдосконалення, ані для повноцінного відпочинку та інтелектуального самовідновлення.

Чи не єдиною можливістю для вчителя вдосконалити свій професіоналізм залишається система підвищення кваліфікації на відповідних фахових курсах. Зміст навчальних програм курсів підвищення кваліфікації вчителів спрямований на “вдосконалення їхньої освіти шляхом поглиблення, розширення й оновлення професійних (фахових) знань, умінь і навичок” (закон України “Про вищу освіту”).

Саме призначення курсів підвищення кваліфікації полягає в наданні вчителям інформації стосовно головних тенденцій сучасного розвитку педагогіки, психології та методики викладання навчальних дисциплін. Оскільки впровадження гендерної освіти в навчальний процес - один з пріоритетних напрямків сучасної освіти, слід було б очікувати, що гендерні питання мають бути включені до тематики цих занять. Особливо вважаючи на те, що Кабінет Міністрів України постановою №741 від 16 травня 2007 р. ухвалив рішення «Про підготовку та проведення року гендерної рівності» у 2007 році. Для цього Міністерство освіти та науки спільно з Міністерством у справах сім’ї молоді та спорту провели освітні заходи в навчальних закладах України. Для школярів середніх навчальних закладів (школи, гімназії, ліцеї) 10 вересня передбачалося проведення уроку з гендерної рівності. Мета цих уроків - “зробити внесок в утвердження у середовищі учнівської молоді та серед дорослих світогляду, позбавленого гендерних упереджень і забобонів, спрямований на подальшу демократизацію навчально-виховного процесу, забезпечення рівних прав та можливостей жінок і чоловіків у демократичному українському суспільстві”. Виконання цієї постанови, вірогідно, передбачало, що вчителі вже володіють достатніми знаннями з гендерної теорії, тому на початку минулого (2007-2008) навчального року в ЗМІ було розповсюджено інформацію про уроки гендерної рівності, проведені в усіх школах України.

Проте спілкування з викладачами загальноосвітніх шкіл на методичних семінарах та курсах підвищення кваліфікації переконує в майже повній невідповідності вчителів (хоча й окремого міста) до завдань сучасної освіти із впровадження гендерних підходів у практику навчання та виховання.

Слід визнати, що гендерна педагогіка все ще недостатньо розроблена в теоретичному плані, тут більше запитань, ніж відповідей. Відзначаючи різноманітність та розгалуженість наукових суджень стосовно специфіки гендерного компонента в освіті, варто зауважити, що висновки, яких доходять дослідники, досить дискусійні й нерідко суперечливі, що свідчить про існування концептуальних та методологічних протиріч. У цьому сенсі варто сказати, що незважаючи на наявність певних визначень, які залучаються до кола гендерної педагогіки (“гендерна ідентифікація та репрезентація”, “гендерні стереотипи”, “гендерна компетентність” та “гендерна компетенція”, “гендерне виховання”, “гендерна толерантність”

“гендерні ідеали”, “гендерна символіка”, “гендерна метафора”, “маскулінний та фемінінний концепти” та ін.), універсальних формул-дефініцій цих понять, які б склали концептуальну схему гендерного напрямку саме у *педагогіці*, не існує. Отже, сама термінологія гендерних досліджень потребує уточнення з метою запобігання концептуальній плутанині. Окрім цього, уважне прочитання переважної кількості публікацій, які подаються з гендерним позначенням, переконує у недостатній зрілості самої дисципліни (у *педагогічному аспекті*) та демонструє певну обмеженість поглядів самих науковців. Більшість із них під поняттям “гендер” розуміють виключно поняття жіночості (фемінінності), тому зосереджують свою увагу на різноманітних проявах жіночого концепту в освіті.

Додамо, що сьогодні у визначенні поняття “гендерна педагогіка” виокремлюються дві тенденції: прихильники першої пов’язують гендерну педагогіку із статевим вихованням, вимагаючи виховувати (і навчати) не абстрактну особистість, а саме хлопчика або дівчинку. Відзначимо, що цей підхід найпоширеніший серед психологів і педагогів, які раніше займалися розробкою проблем статевого та сімейного виховання. Прихильники іншої точки зору (її розділяє й автор доповіді) вважають, що завдання гендерної педагогіки у вихованні андрогінної особистості, у всебічному навчанні дитини (з урахуванням необхідних соматичних показників).

Співіснування зазначених тенденцій також вносить плутанину в питання практичного впровадження гендерного знання, оскільки не може бути єдності в методології, якщо відсутня єдина концепція. Різні концепції, безумовно, мають право на існування, головне, щоб у цій плутанині понять і визначень не було б втрачено головного - мети введення гендерного компонента в освіту. Плутаність у базових поняттях спричиняє гальмування розуміння того, що взагалі являє собою гендерна теорія. Та чи можливо вимагати від учителя, обтяженого повсякденними викладацькими обов’язками, ще самовдосконалення. І чи можливе це вдосконалення за умов відсутності будь-яких методичних матеріалів з питань гендеру у школі. Причину випередження практикою теорії бачимо в деякій інертності педагогіки як науки. З одного боку вона ретранслює досвід минулих поколінь, з іншого - формує нове людське співтовариство. Ця бівалентність педагогіки можливо частково й пояснює існування двох концепцій у визначенні поняття гендерна педагогіка.

Отже, питання гендерної освіти, що перебувають у стадії свого теоретико-методологічного визначення, не мають відповідного відгуку серед учительства. Хоча новітні (гендерні) тенденції проникають до сучасної школи та перед вчителями постає необхідність вирішувати гендерні питання в освітньо-виховному процесі, проте вчителі виявляються невідповідними до роботи в нових суспільних умовах, а їхні спроби самовдосконалення - аматорськими та непрофесійними.

Вчителі не розуміються на питаннях технології гендерного навчання та виховання, не розуміють варіативності та соціокультурної гнучкості самого поняття “гендер”, вбачають у розповсюдженні гендерних знань прояв войовничого фемінізму, який, до речі, оцінюється вчителями досить негативно. Слід вважати на те, що на думку вітчизняних дослідників (Л.Лукашова), патріархальний світогляд в Україні мають 60% чоловіків і 25% жінок, «що й зумовлює дискримінацію жінок у повсякденному житті та вимальовує чітку формулу жіночої діяльності: “діти, кухня, прибирання”. І якщо жінка намагається вийти з цих стереотипних меж, суспільство пропонує їй те ж саме вже на професійному рівні: сфера послуг, громадське харчування, освіта». Здається, дані, наведені вище, досить поблажливі. Кількість жінок, що дотримуються патріархального світогляду в Україні набагато вища за 25 відсотків. Ця ментальна настанова вражає іноземних спостерігачів. Вони впевнені, що українські жінки позбавлені самостійності не лише через економічні негаразди, а й через відсутність самоусвідомлення своєї особистої індивідуальності та значущості. Нажаль, переважна більшість вчителів дотримуються саме патріархальних настанов, хоча їхня повсякденна практична діяльність суперечить цим настановам.

Найчастіше вчителі схильні пояснювати маргінальне становище жінок культурною традицією, яка, на рівні побутової свідомості все ще сприймається як “норма”, а всі спроби його виправлення (чи коригування) викликають роздратування, нерозуміння та розглядаються як замах на сформовану систему статевих взаємин і, насамперед, на традиційний статус сім’ї.

Використання психологічних доробків також не може бути безоглядним. Оскільки у психології теорія гендеру зосереджена на виявленні розходжень між чоловічим (маскулінним) та жіночим (фемінінним), пряме перенесення психологічних знань до педагогічної практики, на нашу думку, буде сприяти посиленню гендерної сегрегації у школі. Щоб уникнути цієї загрози, вчителі повинні зважати на теоретичні/практичні напрацювання психології та спрямовувати свої зусилля не на статеве розмежування та обмеження особистості учнів, а, навпаки, на згладжування суперечностей та гармонійний, цілісний розвиток особистості, вільної від статевих упереджень. Це можливо, лише якщо вчителі зуміють врівноважити свої знання, досвід, уміння із досягненнями гендерної теорії саме в педагогіці. Указати шляхи цього з’єднання й потрібно на курсах підвищення кваліфікації освітніх працівників.

Переконані, розробка програм з гендерної педагогіки та їхнє нормативне уведення до програм курсів підвищення кваліфікації педагогів повинні стати невід’ємною складовою формування та ствердження вітчизняної системи безперервної педагогічної освіти задля її демократизації та інтернаціоналізації у світовий освітній простір.

Вочевидь, що в українському суспільстві гендерна теорія все ще залишається маловідомою і високопосадовцям, і рядовим громадянам. Те ж відбувається і в педагогіці. У цілому можна сказати, що в українській школі ще відсутній достатній досвід роботи освітніх програм з гендерних досліджень, ця нова дослідницька й дисциплінарна сфера нерідко зіштовхується з інерцією застарілої уяви про те, що повинно входити до навчальних програм навчальних закладів різних рівнів освіти. Крім того, сама специфіка теми - гендерні дослідження - викликає опір, проблематика жіночого питання і феміністської спрямованості часто здається недоречною й неактуальною, надзвичайно тенденційною. Проте можна стверджувати, що гендерні освітні програми затребувані суспільством. І вони стають більш важливими, оскільки у суспільній свідомості й освітній політиці затверджується думка про міцний зв’язок гендерних досліджень із сучасними соціальними перетвореннями.

У контексті сказаного важливим є теоретичне обґрунтування та розробка змісту гендерних курсів для вчителів загальноосвітніх навчальних закладів з подальшим включенням цих курсів до кола базових.

Література

1. Гендерний напрямок в управлінні загальноосвітніми навчальними закладами : Навч. посібник / За заг. ред. В.В.Олійника, Л.І.Даниленко. - К.: Логос, 2004.- 212 с.
2. Державна програма «Вчитель» // Освіта України. — 2 квітня 2002. — № 27. — С. 2–7.
3. Зламанюк Л.М. Проблематика сучасної післядипломної освіти / Л.М.Зламанюк [Електронний ресурс] / Режим доступу : <http://www.cippe.edu.ua/forum/viewtopic.php?p=4795&sid=3da18b41c650bbf279dae4ebf779d85f>
4. Кремень В. Сучасні цивілізаційні зміни і нові вимоги до вчителя / Василь Кремень [Електронний ресурс] // Голос України.- 18 липня 2006.- № 130 (3880). - Режим доступу до газети : <http://www.golos.com.ua/article/1222245686.html>